УДК 347.9

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

CONFLICT OF INTERESTS OF THE PARTICIPANTS OF THE COURT PROCESS: PHILOSOPHICAL AND LEGAL CHARACTERISTICS

Козак І.Б.,
суддя
Господарського суду Львівської області

У статті розкриваються особливості протистояння сторін соціального конфлікту, різновидом якого є юридичний конфлікт. Охарактеризовано передумови конфлікту, його філософсько-правовий вимір за наявності об'єктивного і суб'єктивного в конфлікті, що впливає на результати вирішення конфлікту в судовому процесі. Звернено увагу на методологічний аналіз характеру конфлікту, наявність об'єктивно-суб'єктивних передумов його появи.

Ключові слова: конфлікт, юридичний конфлікт, соціальний конфлікт, суперечливість, юридичний казус, об'єктивне і суб'єктивне.

В статье раскрываются особенности противостояния сторон социального конфликта, разновидностью которого является юридический конфликт. Охарактеризованы предпосылки конфликта, его философско-правовое измерение при наличии объективного и субъективного в конфликте, влияющего на результаты его решения в судебном процессе. Отмечен методологический анализ характера конфликта, наличие объективно-субъективных предпосылок его возникновения.

Ключевые слова: конфликт, юридический конфликт, социальный конфликт, противоречивость, юридический казус, объективное и субъективное.

The article reveals the peculiarities of the confrontation of the parties to the social conflict, the kind of which is a legal conflict. The preconditions for the conflict are described. Fulfilled its philosophical and legal dimension in the presence of objective and subjective in conflict, which affects its consequences in resolving the conflict in the trial. The attention is paid to the methodological analysis of the nature of the conflict, the existence of objective and subjective circumstances for the existence of conflicts.

Key words: conflict, legal conflict, social conflict, contradiction, legal incident, objective and subjective.

Постановка проблеми. Розгляд проблематики філософської ідентифікації конфлікту завжди відповідає злободенним викликам як науки, так і практики. Суспільне буття природно розвивається лише за умови знання того, як знайти вихід із негативних ситуацій, які неодмінно супроводжують це буття. Конфлікт – це не завжди негатив, який породжений протистоянням. Він має іноді і позитивний результат не лише для однієї зі сторін судового процесу, а й для всього суспільства. Вміння ідентифікувати цю площину протистояння, розпізнати межу появи негативізму і моральнісно допустимий вихід за його рамки – це вкрай необхідна якість професійної діяльності юриста для запобігання негативним наслідкам такого процесу.

Стан опрацювання. Чимало відомих учених досліджували зазначену проблематику в різних її аспектах: конфліктології, психології, теорії держави і права, філософії, психолінгвістики, психоаналізу, логіки, теорії аргументації, феноменології, герменевтики та ін. Серед них закордонні вчені: П. Бурдьє, Р. Баумайстер, Х.-Г. Гадамер, Е. Гідденс, Е. Гуссерль, У. Джеймс, В. Дільтей, Г. Люббе, П. Рикер, З. Фрейд, Е. Фромм, В. Хесле, Е. Еріксон, К.Г. Юнг та ін.

Школа радянських дослідників представлена іменами О. Анцупова, О. Аврамової, І. Ачкуріна, Н. Гришиної, Л. Гудкова, М. Заковоротневої, В. Малахова, І. Кона, Л. Путилової, Л. Шнейдер, В. Федотової, В. Баруліна, А. Коршунова, Б. Пружиніна, В. Лекторського, Т. Худойкіної, Л. Петровської та ін. Серед вітчизняних учених безпосередньо юридичному конфлікту як феномену правової дійсності присвятили свої наукові розвідки В. Кривцова, Н. Свиридюк, а безпосередньо питання конфліктного протистояння й ідентифікації його в міжкультурній комунікації досліджували В. Андрущенко, А. Єрмоленко, Г. Касьянова, М. Попович, О. Шемякіна й ін.

Однак жодна з теорій не змогла до кінця пролити світло на розуміння характеру, динаміки розгортання і змісту суперечностей, які виникають у суспільному житті і породжують конфлікт, та те, яким може бути процес розгортання та наслідки юридичного конфлікту.

Мета статті – зробити спробу протиставлення у філософсько-правовому вимірі наукового уявлення про об'єктивне і суб'єктивне в суспільному бутті, що супроводжує процес конфлікту і впливає на його наслідки під час врегулювання суперечностей сторін у судовому процесі.

Виклад основного матеріалу. Під час розгляду конфлікту у сфері правосуддя визначимо, який зміст ми вкладаємо в дане поняття. На нашу думку, воно складається з декількох компонентів: правових, неправових, моральних, імморальних, політичних, аполітичних, економічних та інших. Ми спиратимемося на філософсько-правове тлумачення конфлікту, подане авторами словника «Філософія права» (В. Бачинін, В. Журавський, М. Панов). Отже, на їхню думку, «конфлікт – це: 1) зовнішній прояв глибинних морально-правових суперечностей; 2) гранична стадія розгортання морально-правових суперечностей, що виводять їх на рівень відкритих суб'єктно-суб'єктивних зіткнень» [1, с. 161].

У методології аналізу кожного суб'єктно-суб'єктного конфлікту не можна забувати про те, якою ж є структура кожного такого зіткнення. Фахівці закономірно визначають наявність кількох стадій конфлікту: це, за Н. Свиридюк, передконфліктна, конфліктна і постконфліктна стадії. Науковець поділяє передконфліктну стадію на такі два етапи: 1) виникнення конфліктної ситуації; 2) усвідомлення і сприйняття конфліктної ситуації [2, с. 118].

У такому логічному й послідовно аргументованому викладі, який ілюструє методологічно виправдану модель аналізу – від загального до часткового, на нашу думку, варто було б зазначити не менш вагому обставину, яка зумовлює появу передконфліктної стадії. Йдеться про той комплекс об'єктивно-суб'єктивних обставин, які передують появі суперечностей чи зумовлюють її. Це підґрунтя (економічні, соціальні, політичні, моральні й інші чинники) створюють серйозні основи конфліктогенності всіх учасників правовідносин. Першою стадією конфлікту можна було б назвати об'єктивно реальні передумови конфлікту, до яких належать два етапи його зародження: перший – провокаційний, породження умов протистояння; другий – усвідомлені або неусвідомлені причини, які неодмінно приведуть сторони до неминучого (судового) з'ясування стосунків фактів, явищ та ін.

Не завжди обидві сторони суб'єктивно спричиняють проблемні зв'язки одна з одною. Конфлікт часто з'являється незалежно від них, але його розгортання залежить від обставин, в яких конфлікт розпалюється, від ставлення до нього сторін – безпосередніх учасників протистояння, а також від їхніх психологічно-темпорально-просторових змістових сутностей. Почуте іноді спричиняє непередбачувано категоричну реакцію, яка на певному часовому проміжку може видозмінюватися. Так само можуть впливати і просторові характеристики стану суперечливості. Найбільше, як свідчить практика, важить темперамент особи, яка вступає в конфлікт, її психічні дані також.

Якщо зважати на те бачення загальносоціальних передумов, з яких виникають суперечності, то перелік чинників впливу на людську психіку можна розширити й уточнити за допомогою класифікації передумов соціального конфлікту, виписаних дослідниками [2], як-от:

– наявність суперечностей, зумовлених дефіцитом ресурсу і прагненням як мінімум двох суб'єктів встановити (зберегти) контроль над цим ресурсом;

– формування на рівні індивідуальної і колективної свідомості так званої готовності до конфлікту (психологічної настанови на відкрите протиборство і відстоювання власних інтересів);

– наявність нормативної бази, що регламентує конфлікти і закріплює критерії їх юридичної кваліфікації, а також встановлює засоби і методи запобігання їм і подолання їх;

– наявність як мінімум двох суб'єктів права, інтереси яких мають суперечливий характер [2, с. 38].

Позитивно варто оцінити і взяти за основу методології твердження О. Бєлинської, яка зауважує філософську ідентифікацію конфлікту в соціальному пізнанні. Науковець вважає, що соціальне пізнання орієнтоване на багатофакторні моделі суспільства, які утверджують розуміння, і жоден із чинників, жодна з теорій не охоплюють динаміки і характеру сучасних соціальних процесів. Відповідно до діалектичної логіки соціального пізнання, конфлікт буття продукує конфлікт у пізнанні як певний тип взаємодії різних суперечливих сторін, якостей, тенденцій у складі тієї чи іншої системи чи між системами. Конфлікт як форма суперечності не завжди і не одразу відображається в соціальному пізнанні, а досягається логікою діалектичного перетворення, з допомогою якого об'єктивна суперечність «переводиться» у суб'єктивну, теоретичну. Водночас, як зазначає автор, обов'язковою умовою вияву конфлікту, його адекватної ідентифікації є «евристична ясність, розвиненість і зріла форма» даної суперечності [3, с. 8].

Ми, звісно, робимо акцент на юридичному конфлікті (як протиборстві) суб'єктів права щодо «застосування, порушення або тлумачення правових норм», за визначенням В. Кудрявцева [5, с. 10].

Для правового поля, як засвідчує практика правосуддя, надзвичайно важливою місією в процедурі правосуддя є належний рівень вирішення конфлікту сторін. П. Рикер запропонував чи не найбільш точно формулу роботи суду, назвавши його «регулюючою формою конфлікту» [4, с. 27]. Він (філософ) вивів синтетичну формулу цієї процедури: насилля заміняється мовним дискурсом, мова торжествує над насильством.

Юридичний конфлікт урегульовується в суді на основі законодавства за процедурою судової системи. Проте варто зазначити ще одну важливу для філософсько-правової методології засадничу деталь: «не кожен конфлікт є юридичним, але практично кожний може завершитися певною юридичною процедурою». Як застерігає правознавець і філософ В. Бігун, «чимало конфліктів породжуються самим правом. Відтак треба з'ясувати, який конфлікт слід вважати юридичним, і які з них стають судовими конфліктами чи спорами» [6, с. 121].

Якщо ми зосереджуємо увагу на філософсько-правовому аналізі, то не можемо не сказати про відмінності правового й юридичного конфліктів, бо це теж має значення для з'ясування наших позицій. Отже, авторитетним визначенням для нас може бути дефініція правового конфлікту, сформульована О. Кузьменко: це «протиборство суб'єктів права із протилежним й несумісним розумінням та діями стосовно принципів і норм права, які мають на меті зміну свого статусу та юридичного стану» [7, с. 19]. Дослідники обстоюють думку про те, що поняття «правовий конфлікт» за своєю семантичною наповненістю переважає поняття «юридичний конфлікт», охоплює його. Така позиція В. Крівцової [8, с. 4–5].

Роль правосуддя у вирішенні конфлікту є вирішальною, із цим згодні всі дослідники. Юридичний конфлікт може бути вирішений судом, арбітражем, адміністративним актом тощо. Судочинство має такі переваги у врегулюванні конфліктів: по-перше, судові ухвали ґрунтуються на системі права, силі суспільної влади, а не на суб'єктивних уявленнях його учасників; по-друге, теоретичний постулат: «Суд як інститут влади та судді як її носії є незалежними та неупередженими у своїх діях і рішеннях, керуючись лише законом і внутрішніми переконаннями»; по-третє, судовий розгляд здійснюється на чітко визначених у законі підставах та за юридично формалізованими процедурами оцінки фактичних обставин ухвалення рішень; г) постановлені судові ухвали є обов'язковими для виконання сторонами конфлікту [6, с. 124].

Чи завжди теорія підтверджена практикою? Ця теза вже на сучасному спричиняє намагання змінити ситуацію в процесі реформування судової системи. Саме вона врегульовує діяння чи бездіяльність суб'єктів правомірністю ухвал. Обов'язковими стають процедури виконання судових ухвал, скеровані на додержання норм права. Проте ці аспекти фрагментарно висвітлені в науковій літературі. А практика потребує належного теоретичного розроблення.

Висновки. Отже, наявність об'єктивного та суб'єктивного в суспільному бутті супроводжується появою конфліктів, які спричиняють результати (як негативні, так і позитивні) ще до розгляду в судовому порядку. Підґрунтям появи конфлікту стають економічні, політичні, соціальні, моральні й інші причини. Кожен конфлікт методологічно правильно може бути оцінений у судовому процесі. Однак наявна потреба теоретичного перспективного заглиблення в практику судового розгляду конфлікту та її оцінки, оскільки це процеси багатоспрямовані, різнозмістові і суб'єктивно сформовані учасниками судового процесу. Вони й зумовлюють постійний філософсько-правовий аналіз змісту та наслідків конфлікту для типізації їх судового розгляду, контролю і регулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бачинін В., Журавський В. Філософія права: словник. К.: Ін Юре, 2003. 408 с.
2. Свиридюк Н. Філософсько-правові засади конфліктів у сфері професійної діяльності юриста: монографія. К.: МП «Леся», 2012. 204 с.
3. Белинская А. Философская идентификация конфликта в социальном познании: дисс. … докт. филос. наук: спец. 09.00.01 «Онтология и теория познания»; спец. 09.00.11 «Социальная философия». М., 2004. 398 с.
4. Рикер П. Торжество языка над насилием. Герменевтический подход к философии права. Вопросы философии. 1996. № 4. С. 27–34.
5. Кудрявцев В. Юридический конфликт. Государство и право. 1995. № 9. С. 10.
6. Бігун В. Філософія правосуддя: ідеї та здійснення: монографія. К., 2011. 303 с.
7. Кузьменко О. Адміністративний процес у парадигмі права: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07; Київ. нац. ун-т внутр. справ. URL: http:www.nbuv.gov.ua/ard/2006/06kovppp.zip.
8. Крівцова В. Юридичний конфлікт як феномен правової дійсності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12; Націон. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2005. С. 4–5. URL: http:www.nbuv.gov.ua/ard/2005/05kvmfpd.zip.